

Virkeligheden at se denne Præst fra Tiden for halvandethundred Aar siden klage over den danske Bondestands Ulyst til at sætte Børn i Verden, over Bønderpigernes Lyst til nok at nyde Kærlighed, men vel at mærke uden Kærligheds Frugt, og over, at »unge Folk lægger dem efter unaturlige Kunster for at undertrykke Frugtbarheden«; det er ganske som moderne Klager over Storstædernes Befolkning. Man kan vel sige, at W.s Betragtninger illustrerer Gustav Bangs Paastand — jfr. ogsaa Falbe-Hansen: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne I, 121 — om, at Befolkningens Stagnation i ældre Tider ikke blot skyldtes større Dødelighed, men ogsaa de sene Ægteskaber og den temmelig ringe Fødselshyppighed. Ogsaa paa et andet Punkt mindes man om Bang; det er, naar W. taler om de mange Tiggere, der flakker om i Landet; han er her i bedste Overensstemmelse med Kirkebogsstudiers Skildring af 17. Aarh.s omvankende Proletariat i Danmark.

Hans Jensen.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Historie I 1769-1868, II 1869-1918, er et Jubilæumsskrift i Anledning af Selskabets 150-aarige Bestaaen, forf. af Selskabets mangeaarige Sekretær, National- og Landøkonomen H. Hertel, der for ikke lang Tid siden udsendte den store fortjenstfulde Bog om Andelsbevægelsen i Danmark (jvfr. ovfr. 183—185). Der er som sædvanlig Grund til at glæde sig over denne Forfatters klare og overskuelige Stil, der dog kan have enkelte Pletter. Det lyder ikke godt, naar gentagne Gange en Omtale af velkendte Forhold vedrørende Bondestandens og Landbrugets Stilling i ældre Tid begynder med Vendingen »Gud og Hvermand ved, at«, dette er ikke nogen smuk Sprogblomst.

Hr. Hertel har i Hovedsagen ordnet Stoffet saaledes, at han giver en systematisk Gennemgang af Selskabets Virksomhed i dets forskellige Grene indenfor hvert af de to Titelaflaafnit, hvorefter Værket er delt. I særlige Kapitler skildres de ledende Mænd, mellem hvilke er nogle af Danmarks bedst kendte Navne; for 100 Aar siden bestod Præsidiets saaledes af A. S. Ørsted, Collin og Joh. Chr. Drewsen. Bogen bliver paa denne Maade en fortræffelig Opslagsbog for enhver, der vil orientere sig paa et eller andet Felt, hvor Selskabet har grebet ind. Den samlede Fremstilling kommer til at give en udmærket Oversigt over en meget vigtig Side af dansk Arbejdes Historie gennem de sidste halvandet Hundrede Aar.

Der findes nemlig ikke det Punkt af større Betydning af vort Landbrugs Udvikling, som Landhusholdningsselskabet ikke har

haft Berøring med. Det blev dette Selskabs Opgave at være den store Fødselshjælper for rationelt Landbrug i Danmark. Indirekte kom Selskabet derved til at paavirke alt dansk Samfundsliv. Forf. betoner ganske vist, at Selskabet altid har holdt sig forsigtig fra de rene sociale og socialdemokratiske Opgaver, fra Politik kort sagt, endog fra den Politik, der gik ud paa at gennemføre de store Landboreformer, hvori Selskabets bedste Kræfter deltog med stor Iver. Men da det jo er Landbrugets Udvikling, der herhjemme hovedsagelig har baaret Samfundsudviklingen, kan Selskabets Virksomhed udmærket betragtes ud fra et rent social-historisk Synspunkt. Dets Stilling til enhver given Tid er det vel naturligt ogsaa muligt at føre ind i en almen historisk Ramme. Forf. gør imidlertid kun Tilløb til at anlægge de historiske Synspunkter, som der kunde have været god Plads for, navnlig i Værkets første Bind.

Der aabnes straks et historisk Perspektiv ved den Maade, hvorpaa Selskabet blev stiftet 1769. Forbilledet blev, karakteristisk nok, givet fra England, hvor Martin Hübner fra 1761 til 1764 havde Lejlighed til at studere society of arts i London. Hans Indberetninger herom inspirerede Bernstorff til Tanken om Landhusholdningsselskabet. Det er næppe tilstrækkelig paaagtet, hvorledes England gennem lange Tider gav Danmark som det øvrige Fastland Mønstret i rationelt »kapitalistisk« Landbrug, selv den Paavirkning, vil fik fra Nordtyskland, forbinder os indirekte med England.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskab var efter sine indenlandske Forudsætninger et Udtryk for den gryende Reformtid. Fremdeles var det en typisk Frugt af 18. Aarh.s Aand. Det blev en udpræget patriarkalsk Institution. Dets Virken kom til at forme sig efter den oplyste Enevældes Idé: de faas Omsorg for de mange.

De første 75 af de 150 Aar er væsentlig gaaet med en ofte haard og næsten fortvivlet Kamp for at vænne de danske Bønder af med den gamle Slendrian i deres Landbrugsdrift. Gennem mange Midler, Præmier, Pengehjælp, Smaaskrifter osv., agiterede Selskabet med utrættelig Energi for det rationelle Landbrug. Utvivlsomt har det Æren af, at Bondestanden i de nærmeste Tider efter Frigørelsen kom de første Skridt frem over Vejen mod »planmæssig Drift« og bedre Landbrugsredskaber. Gennem Selskabets Amtsbeskrivelser fra Tiden 1826—44, siden fortsat med Krarup og Tuxens Landbrugshistorie, som Hr. Hertel naturligvis kender og omtaler, men ikke særlig benytter, faar man et Indblik i det Drama, der udspillede i Sammenstødet mellem Iveren

hos Selskabet og dets Hjælpere, ikke mindst de agerdyrkende Præster, og Trægheden og Konservatismen hos Bønderne, som man vilde »opdrage« til Fremskridt. Selskabets største Triumf blev vel nok Svingplovens Sejr over den gamle Hjulplov, et betydningsfuldt Skifte i dansk Landbrugsteknik, som det imidlertid kostede store Anstrengelser at gennemføre. Allerede 1770 begyndte Landhusholdningsselskabet sin Kamp for Svingploven. 50 Aar efter var man ikke naaet videre, end at knap 1 af 10 Plove var en Svingplov. Først ved Midten af 19. Aarh. havde Svingploven i det væsentlige fortrængt Hjulploven paa Øerne, medens i Jylland Kampen mellem Svingploven og forbedrede Former af Hjulploven varede endnu længere.

Et Afsnit, kun ganske kort behandlet hos Hertel, af Landhusholdningsselskabets Fremskridtskamp var dets Strid for Markfred, hvis Modstykke var Bøndernes Kamp for bestandig at have Lov til »at opgive Ævret«. Det var jo i Virkeligheden en Rest af det gamle Fællesskab om Jorden, der her skulde udryddes, og det maatte kunde glæde en Digterfilosof som Thorkild Gravlund at se, hvor længe og hvor haardnakket der blev holdt fast ved dette Stykke Fælleseje, som »Bondestandens Palladium«, for at tale med Forfatteren af Præstø Amts Beskrivelse.

De Frugter, der kunde ventes af Landhusholdningsselskabets Ihærdighed, maatte til enhver given Tid ikke være uden Forbindelse med de raadende Konjunkturer for Landbruget. Man faar i Grunden det Indtryk, at Bøndernes passive Modstand mod Fremskridtene særlig under Landbrugskrisen kunde have en reel Motivering i Uvisheden for at faa Bekostningerne dertil forrentet. Hvis Forf. havde givet en Oversigt over Landbrugets skiftende Konjunkturer, vilde han dermed have truffet den rigtige og nærmest liggende Bevæggrund for Selskabets Virksomhed.

Landhusholdningsselskabet var alle Dage efter sit Væsen en Organisation for det store Landbrug. Derfor kan Forf. godt have Ret i, at det i sit Arbejde med Held forsøgte at repræsentere hele Landbruget. Heller ikke Hr. Hertel vil betvivle, at Selskabet havde den største Betydning, det videre Felt og Opgaver, dengang det store Landbrug var det førende Landbrug, som den ansporende Indflydelse paa det mindre maatte tilkomme. Saaledes var det endnu i 60-erne og 70-erne trods al Fremgang for Bønderne. Men netop paa denne Tid forberedte Selskabet gennem sine Mælkeriforsøg, sit Samarbejde med Segelcke og Fjord, det Tidspunkt, da Bondesmørret kunde hævde sin Ligeberettigelse med Herregaardsmørret, da Bondebruget gennem sin Udnyttelse af Andelstanken naaede helt op paa Siden af Herregaardsbruget.

Hvis Forf. havde brudt sig om at udvikle historiske Linjer ud fra sit Emne, vilde der ogsaa her have været Anledning til at paa-pege det epokegørende i denne Forandring, som, politisk set, peger frem mod det Systemskifte, hvorved Danmark fik Bonde-ministre i Stedet for Godsejerministre.

Hr. Hertel fremhæver, ganske sikkert med god Grund, at Landhusholdningsselskabet overhovedet aldrig i mindste Maade har søgt at hæmme den Udvikling, der nu har stillet dets Virksomhed i Skygge for Gaardmændenes Organisation, Landboforeningerne og Andelsselskaberne. Der ligger her et tiltalende Vidnesbyrd om Almensans og Forstaaelse hos det store Landbrugs Mænd. Man fristes til at spørge, hvad Følgen vilde være blevet, om Godsejerne og Proprietærerne paa sociale og politiske Omraader havde vist den samme Fordomsfrihed og Sans for Tidernes Skiften som her paa det landbrugsfaglige Omraade; mon da Oktoberforeningen vilde været blevet et saa mislykket Foretagende?

Landhusholdningsselskabet kan med god Samvittighed sige, at det har været med til at opdrage sine Arvtagere. Dets vigtigste Gerning har været pædagogisk, som det sømmer sig en Institution, der er udsprunget fra 18. Aarh. Der var en Tid, da Selskabet mistvivlede om, at der overhovedet skulde komme noget virkeligt Resultat ud af dets pædagogiske Bestræbelser overfor Bondestanden. I Utaalmodighed over Bøndernes stædige Konservatisme drøftede Selskabets ledende Mænd for omtrent 100 Aar siden den Tanke, at der gennem en forandret Landbolovgivning blev givet fri Bane for Sammenlægning af Bøndergaarde til større Landbrug, hvis Besiddere evnede og vilde Fremskridtet. Gennem Henvendelser til Kongen gjorde Selskabet endog Forsøg paa at virkeliggøre denne Plan, hvis Maal altsaa var Bondestandens Udryddelse som Gaardmandsklasse. Det var jo heldigt nok, at disse Bestræbelser mislykkedes — har vi, ud fra vort Kendskab til den senere Udvikling, Ret til at sige; men Lov til bagkloge at bedømme dem ud fra vor bedre Viden har vi ikke. Forf. berører for Resten slet ikke denne interessante Episode, om hvilken imidlertid Anmelderen vil offentliggøre et lille Arbejde i Tidsskriftet »Dansk Udsyn« for 1923; den viser ialtfald, at Selskabet ikke til enhver Tid har holdt sig helt borte fra de sociale Problemer. Hr. Hertel følger helt igennem sin naturligvis fuldt berettigede Plan, hvorefter hans Værk blot tager Sigte paa at give fyldig Besked om alle de Foranstaltninger, som Landhusholdningsselskabet gennem halvandet Hundrede Aar har iværksat til Gavn og til Fremgang for det danske Landbrug.

Hans Jensen.